

GÜNDEM

21. Yüzyılda Din Mühendisliği

Prof. Dr. Mustafa TEKİN
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mühendislik kelimesinin modern zamanlarda bilhassa sayısal bilimlerde kuvvetli olumlu çağrışımlarıyla gündemde olduğu, İslam dünyasında da büyüü bir etki yarattığını yakın tarihe kabaca bir göz attığımızda hemen görebiliriz. Modernizmin nicellik, hesaplanabilirlik ve nihayetinde öngörülen sonuçlara ulaşım hedefi, her şeyin bir mühendislik alanı şeklinde kurgulanabileceği bir çabayı pratize etti. Yollar, barajlar, evler, bu anlamda birer mühendislik eseri olarak kendilerini hayatın farklı alanlarında gösterdi. Bu anlamda mühendisliğin kimi olumlu sonuçlarından bahsedilebilir. Nitekim şehirlerin, barajların, evlerin ve teknik birçok aygıtları burada zikredebiliriz. Hatta gökdelenler, köprüler, uzay araçları, insanın bu konuda ulaştığı başarıların doruk noktası şeklinde gösterilebilir. Fakat bu büyüleyici mühendislik işlerinin en önemli handikaplarından birisi, görkemli sonuçlarına rağmen yaşadığı metafizik kayıptır. Bu da sadece güç gösterisi olarak ortaya çıkan ürünlerle insanı karşı karşıya bırakmakta, ancak ona hedefini kaybettirmektedir.

Mühendislik kelimesinin bizde büyüleyici etkiler yaratması, Modern Batı ve onun her alandaki başarılarıyla sıkıntılı zamanlarda karşılaşmış olmamızdır. İleri-geri antagonizması içerisinde Batı ile ileri, Dođu ile geri arasında yapılan özdeşleştirmeler, Osmanlı'nın son döneminden itibaren Fen Bilimleri, mühendislik, sayısal bilimlerin prestijini yükseltmiş ve bu algılama aslı itibarıyla bugüne kadar da devam edegelmiştir. Osmanlı'nın son döneminden itibaren açılan okulların niteliğine bakıldığında, bu daha da iyi anlaşılır. Öte yandan modernleşmenin Osmanlı Devleti'nin pratik ihtiyaçları çerçevesinde algılanışı da mühendislik ve sayısal alanlara verilen önemi artırmıştır. Dolayısıyla tekil mühendislik üretimlerinin külli bir bakış açısı ve dünya görüşü ile anlamlı olduğu hâlâ anlaşılabilmiş değildir.

Mühendislik bağlamında esas bahsetmemiz gereken olumsuzluk ise, toplumların da tıpkı ev ve köprü gibi mühendislik eseri oluşturabileceği kanaatinin modernitenin totaliter doğasının bir parçası olarak yaygınlaşmasıdır. Böylece kâğıttan geometrik şekiller çıkarır gibi, kurgulanan toplumların icadına çalışılmıştır. Özellikle Comte ve Durkheimci yaklaşımlarda toplumsal olguların nesne gibi ele alınması, neticede "insan" faktörünü dışarıda bırakan kurgular yaratılmasını sonuçlamıştır. Batı'da sosyal bilimlerin tabiat bilimlerini takip etmesi ve sosyal bilimlerin de fizik, kimya gibi bilimlere bakarak kurulması söz konusu olmuştur. Modernizmin bizzat kendisi de, matematik hesaplar ve nicel yaklaşımlarda mühendislik eseri bir dünya inşa etme teşebbüsünde bulunmuştur. Sömürgeler, savaşlar, ideolojiler, faşizm tüm bu zihniyet ve teşebbüslerin 20. yüzyılda dünyaya yaşattığı sorunlar olarak önümüzde durmaktadır. Rusya ve hinterlandında yaşanan Bolşevik İhtilali sonrasında yaşanan tecrübeler, sosyal alanda bu mühendisliğin nasıl sonuçlar ürettiğini bize göstermektedir.

Mühendislik kelimesinin tam da bu noktada iki özelliğine dikkat çekmeliyiz. Birincisi, üzerinde çalıştığı öğeleri salt madde gibi ele almasıdır. Bina, köprü ve teknoloji üretimlerinde bu durum bir noktaya kadar tolere edilebilir. Fakat bu üretimlerin varlık anlayışında eşyaya egemen olma ciddi bir yer tutmaktadır. Egemen olma, güç ve hegemonya kurma ise, sosyal bilimlerin konusu insan ve insanlar geometrik olarak şekillendirilebilir varlıklar değildirler. Mühendisliđin ikinci özelliği de burada devreye girmektedir. Elde edilmek istenen sonuçların firesiz gerçekleşmesi; sosyal bilimlerde bunun karşılığı ise kurgulanan insan ve toplumu gerçekleştirme. Mühendislik önce bir çizimle başlar, hedeflenen kurgunun gerçekleştirimi için atılacak adımlar ve izlenecek yol planlanır ve her aşamada bunların gerçekleşip gerçekleşmediği kontrol

edilir. Mühendislik eseri oluşturulmaya çalışılan toplum için de, onun içinde yaşayan insanların talepleri, kendiliğindenlik birer risk faktörü olarak değerlendirilir ve istenen sonuçlara ulaşmak için toplum sürekli yukarıdan düzenlemeye tabi tutulur. Bunun anlamı ise, toplumun faşist yöntemlerle baskı altına alınması, çizilen geometride uygun olmayan şekillerin derhal düzeltilmesidir.

Bu anlamda toplum söz konusu olduğunda iki özelliğin sürekli hatırda tutulması gerekmektedir. Birincisi, toplumda insan faktörü vardır. İnsan, bilinçli, talepleri olan, değişebilen ve değiştirilebilen bir varlıktır. Bir taş gibi, nesne gibi sürekli şekil verilebilen bir varlık değildir. Bununla bağlantılı ikinci önemli bir nitelik de, toplumsal yaşamın sürekli bir oluşum halinde bulunmasıdır. Bunun da iki anlamı olduğunu söyleyebiliriz. İlki, toplum insanların katılımı, müdahalesi, talepleri, değişimler ile yeniden ve yeniden şekillenir. İkincisi, dışarıdan ve yukarıdan mühendislik eseri düzenlemelerin insan, toplum doğası ve kendiliğindenliğe bir müdahale olduğunu ve hiçbir biçimde bu müdahalelerin olumlu sonuçlar vermeyeceğini bilmek gerekir. Sosyal olayların beklenen kadar beklenmeyen sonuçları da vardır ve yukarıdan müdahale insan ve toplumun tabiatını bozduğu için mutlaka bir takım arızalar çıkarır ve istenen sonuçları da vermez. Hatta tam tersine sonuçlar da çıkarır. Çünkü bilinçli bir varlık olarak insan ve insanlardan oluşan toplumlar pasif veya açık dirençlerle bu müdahalelere hoş bakmazlar. 20. yüzyıl bunun negatif örnekleriyle doludur. Nazi Almanyası, faşist iktidarlar, toplumlara dayatılan kavramlar ve reformlar bu türdendir.

Peki din mühendisliği ile neyi kastetmekteyiz? Din mühendisliği aslında toplum mühendisliğinin bir boyutudur. Yani dinin araçsallaştırılarak mühendislik eseri bir toplum inşasına girilmesidir. Belki söylediklerimizi daha iyi anlatabilmek için önce dinin neliğine dair birkaç hatırlatmada bulunmalıyız. Din, İslam açısından bir hidayet, rehberlik ve yol göstermedir. Kur'an daha en başta "içinde hiçbir şüphe bulunmayan bu kitap müttakiler için bir rehberdir." (Bakara, 2/2.) derken, onun bu niteliğine atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla insan varlık, anlam, bilgi, değer konusunda kendi konum ve yönelimlerini din ile belirginleştirir ve netleştirir. İkinci önemli nokta; dünya insan için bir imtihan alanıdır ve burada sınanmaktadır. Allah (c.c.) insana hidayet yolunu gösterdikten sonra kendi iradesiyle iman etmesi ve sırat-ı müstakim'i tercih etmesini bekler. Bu konuda insana bir özgürlük alanı tanınmıştır; dolayısıyla imam edip etmemek insanın tercihinin kalmıştır. Ahirette insan amellerinin yegâne yargılayıcısı da, hesap sorucusu da Allah'tır.

Allah insanlara dini bir peygamber aracılığıyla gönderir. Fakat din toplumla buluştuktan itibaren farklı anlamaların konusu olur ve anlamadaki farklılıklar farklı cemaat, mezhep ve yorumların doğmasını sonuçlar. Dinin kendisi bir hakikati ifade etmekle birlikte, farklı din anlayışları ve bunların toplumda ete kemiğe bürünmüş yansımaları olan tarikat, cemaat, mezhepler dine dair yorumlardır. Dolayısıyla bu yorumların hiçbirisi dinin yerine ikame olamayacağı gibi yorum olması itibarıyla birbirleriyle eşittirler. Hiçbirisi hakikatin tamamının kendisi tarafından temsil edildiğini ya da tek gerçek doğrunun kendisi olduğunu iddia edemez. Esasen farklı din anlayışları, siyasal, sosyal, kültürel birtakım faktörlerin de devreye girmesiyle birbirinden farklılaşan ve çeşitlilik olması itibarıyla da bir zenginlik olarak görülmesi gereken oluşumlardır. Özlenen manzara; farklı din anlayışlarının birbirleriyle olumlu ilişkiler kurması ve ilmî tartışmalar yapması; böylece çeşitlilik için bir birliğin sağlanmasıdır.

Fakat bir anlayışın ya da cemaatin kendisini hakikatin yegâne temsilcisi ve "iyi"yi elinde tutan bir yapı olarak kabul etmesi, din mühendisliğinin yolunu açmaktadır. Böyle bir anlayışla hareket edildiğinde tüm insanlara "iyi"yi, "hakikat"i empoze etmek, kabul etmediklerinde zorla onları yukarıdan düzenlemeye çalışmak devreye girmektedir. Bu anlayış, kendisi dışındakileri sapık görmüş olduğundan, onları cehennemden kurtarmak ve imana erdirmek için kendi anlayışını farklı biçimlerde zorlar ve son kertede tüm toplumu kafasındaki homojen modele göre düzenlemeye kalkar. Doğal olarak bunun sonucu totalitarizmdir. Allah bile insana bir hayat tarzı seçme özgürlüğü vermiş iken,

dayatılan “iyi”lik topluma karşı bir zorbalığa dönüşebilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) marufu emredip münkeri nehyederken bu “iyi”ye daveti gönüllere seslenerek yapmıştır.

Modernizmin kendisi bizzat mühendislik eseri toplumlar inşa etmeye çalışırken, bu süreçte maalesef İslam dünyasında modernizme bakarak teoride dinin araçsallaştırıldığı toplumsal mühendislikler üretmiştir. Neredeyse toplumda yaşayan herkesin din adına aynı şeyleri anlayacağı, aynı giyineceği, aynı düşüneceği bir din mühendisliği bazı İslam anlayışlarında kendisini gösterebilmiştir. Bu, son derece yanlış bir şeydir. Her şeyden önce toplumun bir çeşitlilik ve farklılık olduğunu, bilinçli, talep eden, değişen, değiştiren, etkileyen, etkilenen insanlardan oluştuğunu ve toplumun da kendi doğal seyri ve değişimi için her türlü oluşumlara imkân tanıyan bir yapı olduğunu unutmamak gerekir. Kanaatimizce homojen bir dinî anlayışın, toplum tasarımı ve din mühendisliği Tanrılık iddiasına varan bir şeydir. Ülkemizde 15 Temmuz’da yaşanan darbe girişimi, anlaşıldığı kadarıyla böyle bir mühendislik zihniyetinden beslenmiş; hakikati temellük ettiğinin garantisıyla tasarladığı topluma cebri ve şiddete dayalı yöntemlerle ulaşmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak; bu sorunların giderilmesi için tüm dinî anlayış ve yorumların “hakikat”i tekelinde bulundurduğu ve “iyi”sini herkesin benimsemesi gerektiğine dair zihniyet durumunu bir kenara bırakmalıdır. Kendine ait doğru olduğunu düşündüğü “iyi”sini sadece kamuoyuna deklare etmeli ve onların kabul edilip edilmemesini topluma bırakmalıdır. Bunun için de özgürlük öncelikli bir şarttır.